

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

Evald Palmlund: *Väderhatt och väderflöjel. Erik Lindorm och tidningarna 1905–1924*. Litteratur Teater Film 18. Liber Läromedel Lund. Klippan 1981.

I Evald Palmlunds doktorsavhandling »Väderhatt och väderflöjel. Erik Lindorm och tidningarna 1905–1924» får författaren Erik Lindorms första tjugo år en grundlig genomlysning i och med att allt som han dessa år publicerade på vers och prosa – vid sidan av sina diktsamlingar – presenteras och diskuteras. Märkligt litet har under åren skrivits om den redan år 1941 bortgångne Erik Lindorm, och huvudsakligen är det då lyrikern som behandlats. T. ex. av Victor Svanberg i Poesi och politik 1931, av Helge Åkerhielm i Bonniers Litterära Magasin 1939, av J. Viktor Johansson i Svensk Litteraturtidskrift 1941, av Sven Linnér i Livsförsoning och idyll 1954, av Jacob Kulling i Livshunger och frälsningslängtan 1956, av Olof Lagercrantz i Svenska lyriker 1961 och av Alf Kjellén i Svensk Litteraturtidskrift 1967. Men ingen har ännu gjort den stora, kompletta genomgången av Lindorms rika poetiska alstring.

I sin avhandling om tidningsskribenten Erik Lindorm beklagar Evald Palmlund att poeten Lindorm denna gång måste bli styvmoderligt behandlad. Men, skriver han på s. 28: »För att en läsare ska vara medveten om att det bara är halva Lindorm som skildras, kommer jag (...) att återge och kommentera enstaka dikter i kortare kapitel.» Om lyrikern Lindorm kommer säkert mycket mer att kunna sägas i framtiden. Däremot ger Palmlunds avhandling en fullständig bild av Lindorms författarskap vid sidan av diktsamlingarna, från debuten år 1905 i Säningsmannen till etableringen 1924 i Svenska Dagbladet. Palmlunds grundliga genomgång av Lindorms rikhaltiga bidrag dessa år i ett 60-tal tidningar och andra publikationer visar sig vara mycket fruktbar och lyfter fram en ny, viktig och synnerligen livskraftig Erik Lindorm. Det är inte riktigt så som bl. a. Erik Hjalmar Linder hävdade att det endast är »som lyriker» Lindorm kommer att gå till eftervärlden. Palmlunds avhandling visar att tidningsskribenten Lindorm, prosatören såväl som versmakaren, gör sällskap med poeten Lindorm in i litteraturhistorien.

Avhandlingen är disponerad så att Lindorms bidrag i Säningsmannen, Brand, Verdandisten, Stockholms-Tidningen, Naggen och Social-Demokraten redovisas i var sitt kapitel. I dessa sex kapitel berörs dessutom de artiklar och dikter som Lindorm samtidigt bidrog med i andra tidningar och tidskrifter. Och mellan kapitlen tas enstaka, i diktsamlingarna ej publicerade dikter, upp till kortfattad granskning. Efter ett långt sammanfattande kapitel om Lindorms publicistiska verksamhet 1905–1924 följer en 55 sidor lång bibliografi över Lindorms tidningsbidrag dessa år, under eget namn eller någon av många signaturer. Till detta kommer en tyvärr alltför summarisk engelsk summary, noter, käll- och litteraturförteckning, personförteckning, illustrationer och ett förord.

På s. 183 förklarar Palmlund varför avhandlingen främst koncentrerats till arbetarrörelsens tidningar, trots att Lindorm under dessa år även och ofta framträdde i ett antal borgerliga tidningar: »Det var alltså i arbetarrörelsens tidningar Erik Lindorm fram till 1924 (...) publicerade sin aktuella journalistik, på prosa och vers. I andra tidningar uppträdde han nästan enbart som poet.» Med lyrikern Lindorm försvinner också mycket av den borgerliga pressen ur avhandlingen. Andra begränsningar i av-

handlingen nämns i förordet på s. 10: Inga försök görs att jämföra Lindorm med andra författare med likartade engagemang i pressen. De tidningars ställning i svensk press som han medarbetade i utreds inte. Hur samtiden bedömde poeten och publicisten Lindorm utlämnas också.

Det hade dock varit önskvärt om i avhandlingen några försök gjorts att placera in Lindorm vid sidan av de många skribenter som vid denna tid »hade likartade engagemang». Frågor som inställer sig är t. ex.: På vilka punkter skiljer sig Lindorm från medskribenterna i Brand och Verdandisten? Vilka andra skribenter levererade samtidigt – särskilt åren före Naggen, 1906–1913 – dikter till bl. a. Social-Demokraten, Stockholms-Tidningen och Svenska Dagbladet, och hur förhåller sig deras vers till Lindorms?

Likaledes borde en del tidningars »ställning i svensk press» utretts vid tiden för Lindorms medverkan. Varför sökte sig ungsocialisten Lindorm redan 1906 till just Stockholms-Tidningen? Ingen hänvisning görs ens till Gunnar Sundells bok om tidningens historia 1889–1959, Ord och öden i ett tidningshus (1959). I den boken citeras på s. 132 ett brev från Erik Rinman från juli 1906 som i ett par meningar klargör vad vi behöver veta om tidningen just då Lindorm började skriva där: »Jag har blivit erbjuden att från 1 oktober bli politisk redaktör av Stockholms-Tidningen, Sveriges och Skandinavien mest spridda tidning, (...). Publiken är mest enklare folk, bönder, arbetare, hantverkare och småhandlare. Tidningen är liberal men liksom Svenska Dagbladet av utpräglat nationell läggning. (...) Vid min sida men icke över mig står den ansvarige utgivaren (som ej skall kallas huvudredaktör), ...» Vi ser samtidigt att uppgifterna i avhandlingen på s. 89 är något missvisande. Gustaf Gullberg var inte som där sägs »tidningens redaktör 1906–1911», utan från 1.10.1906 står hans namn och Erik Rinmans tillsammans i redaktionsvignetten, tills Gullberg avled 1911 och Rinman blev ensam. Rinman är alltså inte något nytt namn år 1911.

Likaledes borde mer ha sagts om Social-Demokraten, i kapitlet om den tidningen, mer än att Gustav Möller var redaktör 1921–24 och att Nils Swahn ofta ritade till Lindorms dagsverser (s. 177–79). Räckte det inte med att Lindorm i kåserierna, som avhandlingsförfattaren säger, »företrädde en moderat socialdemokratisk inställning»? Fanns där kanske andra kontroverser än ekonomiska? Hur var andan och klimatet på tidningen dessa år? Hur såg man där på Lindorms insatser? Frågor som dessa leder också vidare till så centrala frågor som: Var fanns Lindorm *själv* att finna under alla år i så vitt skilda pressorgan? I vad mån kan det anses berättigat att, som några har gjort, använda ord som »avfall» i samband med hans författarskap, samt i så fall när och från vad avföll Lindorm? Dessa frågor återkommer jag till senare, då de inte blir klart utredda i avhandlingen.

Om annat får vi veta desto mer i avhandlingen. I det första kapitlet, om Saxons Säningsmannen, klarlägger Palmlund att Lindorm, som då ännu hette Erik Jonsson, i själva verket inledde sitt medarbetarskap där under signaturen Sten Hård. Avhandlingsförfattaren har därigenom dels kunnat tidigarelägga Lindorms debut – dikten Längtan av Sten Hård trycktes den 8 april 1905 – dels kunnat ge en fylligare bild av de tidiga författaråren än vad t. ex. Olle Holmberg kunde ge i Svensk Litteraturtidskrift 1948. Den unge Erik Jonsson, som redan 1905 började uppträda

under signaturen Erik Lindorm – namnet blev officiellt antaget först 1916 – var nykterist, fritänkare, ungsocialist, politiskt verksam agitator (med en månads fängelse) och flitig litteraturrecensent med tidiga författarambitioner. Som Erik Lindorm skrev han agitatoriskt revolutionära dikter i Hinke Bergegrens Brand, stämningsbilder från arbetarmiljöer i Social-Demokraten och mer intimt personlig lyrik i Stockholms-Tidningen, innan han där från 1911 som Sten Strövare och Väderflöjeln började uppträda som lyrisk notisör. Som Erik Väderhatt och Skarpögat skrev han flammande artiklar i Brand för fritänkeri och anarkism, och från 1911 fortsatte han som Skarpögat i Jöns Törnfeldts Verdandisten sina försvarsnihilistiska och samhällssatiriska skrivelser, samtidigt som han talade för nykterhet även som Aslaksen, Baburin, Skogsbon m. m.

Hösten 1913 startade Lindorm tidningen Naggen (tre provnummer utkom 1912). Där kunde han samla alla sina aktiviteter och signaturer efter egna önskemål ända tills tidningen avsmnade med ingången av år 1922. Naggen-åren upptar en stor och tung del av avhandlingen, och med grundlig dokumentation visar Palmlund att Lindorm i Naggen fortsatte att kämpa mot krig och rustningar, patriotism och moraliskt hyckleri, prästerskap och statskyrka, fängelser, osedlighet och prostitution samt såväl borgerliga som socialdemokratiska politiker och maktnissbrukare. Sammanfattningsvis, sägs det på s. 163, framstår Naggen som »en radikal tidning, i de första årgångarna med åsikter som fortfarande skulle kunna betecknas som ungsocialistiska, senare i varje fall vänstersocialistiska, och i de sista årgångarna med inslag av en radikalism, som inte längre är speciellt socialistisk.» Framställningen är uttömmande och väl underbyggd, men ändå återstår några oklarheter att reda ut.

Först vill jag peka på svårigheterna att ibland gå från avhandlingstexten till bibliografin. På s. 139 talas om »två artiklar i ett prostitutionsnummer», på s. 141 om »ett sportnummer», på s. 133 om »ett särskilt revolutionsnummer», och fler exempel kunde andras. Vill man i bibliografin leta fram de artiklar (eller dikter) som avses, går man bet, ty där anges oftast endast datum då Naggen-numren utkom. Längst ned på s. 270 står således 15/3 1918 – där borde stått »nr 5, Revolutionsnummer», på s. 271 står 15/6 1918 i stället för »nr 11, Prostitutionsnummer» och 1/9 1918 i stället för »nr 16, Sportnummer». Genomgående borde nummer och i förekommande fall specialbeteckning angetts i bibliografin för Naggens olika årgångar, inte bara datum. Med genomförd numrering skulle det också varit lättare att se vilka år Naggen var veckotidning respektive 14-dagarstidning, och därmed hur ofta Lindorm *inte* medverkade i sin egen tidning. Bland poesibidragen för år 1916 anges på s. 262 bl. a. den 22/1, 4/3, 8/4 och 10/6. Om även numren angetts – nr 3, 9, 14 och 22–23 – skulle det ännu tydligare framgå att Lindorm själv endast bidrog med en vers i fyra av 23 nummer detta halvår. Fast helt säkert kan man inte vara på dessa och andra luckor för Lindorms medverkan i sin egen tidning, ty inte alla frågetecken för Naggen-tidningens mångfald av författarmärken har avhandlingsförfattaren förmått räta ut.

På sidorna 96–101 presenteras Naggen, men märkligt nog redogör avhandlingsförfattaren aldrig för Naggens format, antal spalter, antal sidor, förhållandet text-bilder-annonser etc. Och ingenting sägs om den tyska förebilden *Simplicissimus*, som på s. 98 t. o. m. förekommer i

en rubrik. I litteraturförteckningen saknas också en artikel av Ivar Öhman, tryckt i tidningen *Vi:s* julnummer 1942: »Naggen. Skämttidningen som var ett salt under förra kristiden.» I artikeln tar Öhman med många exempel upp en jämförelse med Lindorms tyska förebild och skriver att ungefär samma företeelser angreps i de båda tidningarna. Främst uppehåller sig Öhman vid de många och slående likheterna mellan tidningarnas illustratörer, men han påpekar också, att »i motsats till storebror *Simplicissimus* (...) var Naggen öppet arbetarvänlig» och säger om Lindorm att denne »aldrig värdade till massan utan till den enskilde».

Jag menar att en jämförelse borde gjorts i avhandlingen mellan de båda tidningarna, dels för att visa vad det var Lindorm fäste sig vid och lånade från *Simplicissimus*, dels för att visa i vilka avseenden Naggen var en självständig satirisk skämttidning. Redan tidningarnas yttre är av intresse. Tidningen Brand, när Lindorm medverkade där, var veckotidning, omfattande 4 sidor och 6 spalter. Verdandisten var också veckotidning, med i regel 8 sidor och 4 spalter, och liksom Brand enbart svartvit med få bilder. *Simplicissimus* däremot hade 3-spaltiga sidor – liksom Naggen – och omfattade 16, ibland blott 12 eller 8 sidor, medan Naggen oftast hade 8, ibland 12 eller 16 sidor. Båda tidningarnas första sida var alltid en helsidestreckning, ofta i färg, ibland med en kort text under bilden. Tidningarnas format var också detsamma. Innehållet då? Texter och bilder i årgångarna 1909–1911 av *Simplicissimus* vänder sig ofta mot och satiriserar krig och officerare, kyrka och präster, preussiska uppfostringsmetoder, borgerlig omoral och konservativ politik. I varje nummer förekommer ett par dikter, ofta av återkommande signaturer som Ratatöstr och Peter Schlemihl. Och i åtminstone ett nummer fanns en lång satirisk porträtt dikt av Peter Schlemihl, och vid flera tillfällen märktes att en dikt var en medveten adaptation eller på annat sätt alluderade på kända förebilder av Goethe, Schiller m. fl.

Ludwig Thoma hette den författare som under några år skrev snärtigt satiriska dikter i *Simplicissimus* under signaturen Peter Schlemihl. Det hade kanske lönat sig för Evald Palmlund att se om Lindorm också lärt satirisk versteknik av Peter Schlemihl – och porträttdikter av andra än Ture Nerman. Av den senare för övrigt *inte* med samlingen *Nidvisor* och *solsalmer* 1909 (som nämns på s. 117 och i litteraturförteckningen), utan fastmer med samlingen *Farbröder*. Parlamentariska *nidvisor* (som omnämns i not 23 på s. 224, men med fel årtal – skall vara 1913). Denna samling av porträttdikter var för övrigt illustrerad av Ivar Starkenberg, samme Starkenberg som var Lindorms medredaktör för Naggen fram till juli 1915. Alltför lite sägs i avhandlingen om Starkenberg, inte minst med tanke på att han och Lindorm tillsammans stod för mycket av innehållet och att flera vanliga signaturer, såsom Bu, Jeremias, Malatesta, Raspen och Rotborsten inte med säkerhet kunnat identifieras. Var de Lindorms eller Starkenbergs? Skrev de båda verkligen så likartat? Och varför försvann Starkenberg från Lindorm och Naggen just framgångsåret 1915, ett av de båda år då Naggen förmådde komma ut som veckotidning?

Även om en del frågetecken således kvarstår kring Lindorm och Naggen är det här, som eljest i avhandlingen, en fyllig och fängslande bild som Palmlund ger av Lindorms skarpa och ofta högst läsvärda prosa liksom av

såväl hans mer dagslände betonade verser som hans stundtals helt geniala tidningspoesi, ofta undertecknad med signaturer som Skarpögat, Tersites och Johansson med hjärnan. Som nämnts vill avhandlingsförfattaren dock ge poeten Lindorm ännu något mer utrymme och har därför lagt in fyra »mellankapitel». Där citeras, presenteras och kommenteras några dikter som skall bidra till bilden av människan och skalden Lindorm. Dikterna som valts har inte tryckts i någon diktsamling och är från åren 1907, 1911, 1912, 1913 och 1919. Valet av dikter förefaller mig på en punkt diskutabel.

I kapitlet Nyårsvaka 1907 står dikten med samma titel i centrum, och i kapitlet Det nya året 1919 finner vi att även där en nyårsdikt valts för att kommentera Lindorms utveckling. I båda fallen har Palmlund några ursäktande kommentarer, såsom »Motivet är visserligen konventionellt för en nyårsdikt» (s. 30), och »Den vemodiga återblicken var ett stående schema, nästan en litterär schablon betingad av nyårsdiktsgenren» (s. 167). Jag håller med, men vill också framhålla att den senare dikten, Det nya året, tryckt i *Idun* 5/1 1919, faktiskt gör ett personligt intryck, och flera gånger blixtrar Lindorms gnistrande och kärva formuleringskonst till. Nyårsdikten från 1907 borde däremot ha bytts ut. Den verkar långt mer konstruktion och schablon och jag kan inte hålla med om att dikten också kan »läsas som en personlig bikt» (s. 30). Falskast klingar väl orden »Hvar hand som knöts, hvar ord som stack / så gerna jag förlåter», särskilt om man som Palmlund säger att fadern aldrig mer skulle skildras »försonligt som här». Nej, dikten är endast en nyårsschablon, en lögn, utan personlig äkthet. Dikten Nyårsvaka borde ha ersatts av dikten *Tidningsgumman*, som nämns på s. 30 och som även den trycktes i *Stockholms-Tidningen* 1907 men aldrig i bokform. Även *Tidningsgumman* är lite ofullgånge och har ett par sentimentalt-patetiska skönhetsfläckar, men den är betydelsefull som en tidig representant för en typ av dikter som kom att göra Lindorm känd: vardagsdikter om enkla vardagsmänniskor, där förståelsen för en människas livsvärde lyser upp en grå och realistiskt tecknad omgivning. *Tidningsgumman* är en socialt medveten dikt som pekar framåt mot flera av den senare Lindorms mest betydande dikter. Den dikten hade passat bättre här än nyårsschablonen från samma år.

Avslutningsvis vill jag komma in på den komplicerade frågan var Lindorm själv är att finna bland alla verser och artiklar i så olikartade tidningar och under så många författarmärken. Ett citat-collage ur avhandlingen kan visa att frågan inte är lätt att besvara ens efter den. På s. 20 skriver Palmlund om en dikt i *Säningsmannen*: »Ur Saxons brev har Lindorm följamsamt använt uppgifterna om (...)» Ordet, eller snarare följamsamheten, återkommer flera gånger i avhandlingen. Om tiden i *Brand* sägs på s. 44 att Lindorm »följamsamt artikulerat (...) de ungsocialistiska attityderna». På s. 51 får vi veta att Lindorm efter ett år »anpassade dikten Ett ord till en annan folkrorelsens stämningar, när han i *Kooperatören* publicerade *En man* (...)». På s. 87 används ovanligt starka ordalag: »Det kan sägas att Erik Lindorm prostituerade sin musa i de dikter han för honorarets skull lät trycka i *Stockholms-Tidningen* 1911–1913.» På s. 179 sägs om de två åren i *Social-Demokraten* att det var först där som Lindorm tog »öppet parti mot sin ungdoms socialism och företrädde en moderat socialdemokratisk inställning», samtidigt som det på

samma sida sägs om övergången från *Social-Demokraten* till *Svenska Dagbladet*: »Han fick det bättre ekonomiskt i den borgerliga pressen, och han var knappast ideologiskt bunden vid socialdemokratien.» Nej, förvisso inte, dess företrädare hade han i *Naggen* gisslat lika flitigt som de borgerliga partiernas. Andra citat ur avhandlingen pekar däremot på en ideologisk övertygelse hos Lindorm. På s. 58–59 redogörs för hur Lindorm »tvingats sluta i *Brand*» år 1911 sedan han vägrat kompromissa med sin övertygelse att en dåligt skriven bok, även om den hade ett för tidningens politiska hållning »riktigt» budskap, inte fick falskeligen prisas. På s. 64 framhävs att Lindorm »var övertygad nykterhetsvän» och att det var »naturligt» att han därför sökte sig till *Verdandisten*. På s. 73 konstateras att »det starkaste engagemanget» under *Verdandist-tiden* möter »i hans antimilitaristiska inlägg». Och om tidningen *Naggen* sägs lakoniskt på s. 122: »I *Naggen* kunde han välja tema själv (. . .)» – något som kom att gälla i nära tio år.

Frågan om Lindorm var väderhatt, väderflöjel eller bådadera (avhandlingen har dock fått titeln *Väderhatt och väderflöjel*) besvaras inte slutgiltigt, vilket dels hänger samman med att dikteren Lindorm inte fått plats vid sidan av publicisten Lindorm i avhandlingen, dels med att tidsgränsen satts år 1924, då Lindorm definitivt »försviner in i den borgerliga pressen». Det var ju vid denna tid som orden »avfall» och »avfälling» mer allmänt började användas om Lindorm, inte minst av Victor Svanberg i uppsatsen *Idyllernas tid* (1925), som ingår i boken *Poesi och politik* (1931). Svanbergs uppsats saknas i litteraturförteckningen och i avhandlingen men kunde varit av intresse i de resonemang om »avfall» som Palmlund med största försiktighet för – och ibland inte för – på s. 179–192. Och inte minst för slutsidorna i avhandlingen. På s. 211 hävdar Palmlund att Lindorm »tidigt gjort boskillnad mellan dikteren Erik Lindorm och skribenten som skrev i tidningar för att försörja sig eller agitera». Och avhandlingens slutmening på s. 212 lyder: »Vid sidan av denne väderhatt och väderflöjel fanns dikteren Erik Lindorm.» Men Victor Svanberg hävdade i sin uppsats att inte ens dikteren Lindorm förblev densamma – hans tes är att även dikteren Lindorm hade avfallit, genom sin »poetiska omvändelse till idyllen». Palmlund undviker att diskutera detta i sin avhandling och kan naturligtvis göra det genom att hänvisa till att hans framställning slutar år 1924 och att det dessutom inte i avhandlingen funnits plats för dikteren Erik Lindorm sådan han framträder i de diktsamlingar han själv gav ut.

En stillsam polemik skall dock noteras på s. 46 mot Olle Holmberg och J. Viktor Johansson, som båda gjort gällande att det redan var under fångelsetiden hösten 1909 som den unge Lindorm tog avstånd från, eller avföll från, sin ungdoms tro och övertygelse. I själva verket hävdade Olle Holmberg i sin artikel från 1948 (också i *Skratt och allvar* i svensk litteratur, 1963) att Lindorm hösten 1909 fann fram till en »nyvunnen relativism», och med denna övertygade relativism som grund kan det i Lindorms fall aldrig bli tal om något avfall. I stället höll Lindorm sedan dess ständigt »domedag över sig själv». I ett brev till Ivan Oljelund, som citeras i avhandlingen på s. 60, förklarar Lindorm 1916 varför han inte längre tror på »den optimism, som går under namn av ungsocialism eller socialdemokrati». Och i två kåserier från 1922 respektive 1932, som gott

kunde citerats i avhandlingen, ställer han själv mot begreppet avfall det positivare begreppet utveckling. I kåseriet *Avfallingar* (i: *På villovägar*, 1922) skriver han att »nu vet jag, att varje människa måste (...) ibland skaffa sig helt nya åsikter, när de gamla blivit förbrukade». Och i kåseriet *Av barns och spenabarns mun* (i: *Personligt ovet*, 1932), konstaterar han: »På sex, sju år skiftar människan fullständigt kropp, får helt nya muskler, hjärta och hjärna, men hon skulle bara understå sig att byta en enda åsikt på samma tid!»

Mer om detta och annat som kan kasta ljus över Lindorm själv och diktaren Erik Lindorm bör det finnas plats för i den monografi som Evald Palmlund i förordet på s. 10 säger sig vilja återkomma med. Tills dess vill jag avslutningsvis konstatera att Evald Palmlund har utfört ett tungt och betydelsefullt pionjärbete med sin digra, välskrivna och väl dokumenterade avhandling om Lindorms publicistiska verksamhet åren 1905–1924. Tidningsskribenten Lindorm framstår efter denna studie som en storhet väl jämförbar med diktaren Lindorm.

Gunnar Eidevall

Ingrid Schöier: *Som i Aftonland. Studier kring temata, motiv och metod i Pär Lagerkvists sista diktsamling*. Akademi-litteratur. Sthlm 1981.

Den unge Pär Lagerkvist framträdde i den offentliga kulturdebatten med estetiska stridskrifter, artiklar och recensioner. Den åldrade Pär Lagerkvist fortsatte att diskutera diktens och diktandets problem, men nu endast i sina arbetspapper, i en tyst monolog. Om denna sena monolog får vi veta mycket i Ingrid Schöiers avhandling, som ventilerades vid Stockholms universitet i slutet av maj 1981, några dagar efter 90-årsdagen av Pär Lagerkvists födelse.

Utgångspunkterna är tacksamma: Ingrid Schöier har kunnat ösa ur de ymnigt flödande brunnarna i Kungliga Bibliotekets handskriftssamling, där Lagerkvists litterära kvarlåtenskap finns bevarad som donation. Detta är första gången KB:s material har utnyttjats för en samlad bild av den gamle skalden. Ingrid Schöier har ur ett i alla avseenden svårforcerat material lyckats dra fram väsentliga texter och utnyttja dem för att peka på viktiga sammanhang i Lagerkvists författarskap. Hon visar djup förtrohet med Lagerkvists komplicerade författarskap.

Avhandlingen avser, med författarinnans egna ord, »att belysa temata, motiv och metod i Pär Lagerkvists sista diktsamling *Aftonland*». Den »ägnar stort utrymme åt det genetiska studiet». Ingrid Schöier vill »visa på ett starkt beroende av den klassiska svenska idealistiska traditionen och en medveten förankring i den stora internationella myttraditionen». Med rubriken »Som i Aftonland» avser författarinnan att hon vill, genom en redovisning av arbetsmanuskript och anteckningar från hela författarskapet, vid sidan av de publicerade verken, dokumentera Aftonlands ställning »som en av flerfaldiga manifestationer i ett stort idékomplex av långt starkare och mer omfattande kontinuitet i Lagerkvists diktning än man tidigare haft anledning förmoda». Hon hävdar att *Aftonland* i sig fokuserar »linjerna från mycket tidig diktning och förberädd de sena romanerna, vilkas lyriska hjärtpunkt den kan

sågas utgöra – ett alldeles särskilt samband föreligger mellan diktsamlingen och *Sibyllan*». Men författarinnan pekar också på Lagerkvists egna uttalanden om att alla hans verk bildar en helhet.

Ingrid Schöier skisserar först diktsamlingens bakgrund och förutsättningar i den litterära traditionen, i samtiden och i författarskapet. Därefter behandlar hon texten, först genom en redovisning av manuskript och genesis, därefter genom diktanalyser, för vilka hon utnyttjar dels boken, dels andra besläktade texter i arbetsmanuskripten och dels de tidigare tryckta verken. Hon gör även komparationer med andra författare. Genom redovisningen av anteckningarna kan författarinnan dra linjer bakåt från *Aftonland* in på 30-talet, i vissa fall ännu längre. Motivkonstansen i Lagerkvists diktning är ett redan tidigare välkänt faktum, som genom denna myckenhet av nytt material får en klarare belysning. Ingrid Schöier disponerar elegant sitt tematiska studium av boken, som hon läser som en vandring i olika landskap. Guds bilden, barndomsminnena och konstnärsproblematiken ställs i centrum. Barndomsminnena presenteras genom en redovisning i text och facsimil av manuskriptvarianter till dikten *Med gamla ögon ser jag mig tillbaka*, som knyts till Lagerkvists morföldrars gård i Småland, »barndomslandet». Guds bilden diskuteras under jämförelse med den internationella myttraditionen – författarinnan talar om Lagerkvists 'mytiska metod'. Konstnärsproblematiken, temat »Poeta creator», betonas i ett studium av diktsviten *Skapelsemorgon*, som ges en »allegorisk» tolkning. Avhandlingens slutkapitel är rubricerat »Diktandet och dikten. Studier i form, komposition, stil».

Mot huvudlinjerna i avhandlingen har jag inga egentliga invändningar. Mina invändningar riktar sig i stället mot utförandet av dessa studier, mot brister i metod och vetenskaplig stringens. Ingrid Schöier har gått till verket med en lågande entusiasm för Lagerkvists författarskap och en hög ambitionsnivå när det gäller att söka åstadkomma en mångsidig verkmonografi, som också skall öppna perspektiv bakåt och framåt: »Som i Aftonland». Tyvärr ligger resultatet inte i nivå med ambitionerna – det har blivit en mycket ojämn bok. Där finns många goda uppslag och intressanta påpekanden, där finns flera insiktsfulla detaljanalyser, framför allt i avsnitten om de två texter som står i centrum för intresset: *Med gamla ögon ser jag mig tillbaka* och *Skapelsemorgon*. Där finns en elegant disposition. Men författarinnan har låtit sig styras av det överflödande rika materialet och frestas till en presentation som gör ett alltför osovrat intryck. Citatanshopningen tenderar att sabotera dispositionen. Framställningen misspryds av ytliga och otillräckligt genomarbetade översikter. En allvarig invändning kan också riktas mot bristen på historiskt/kronologiskt synsätt, som tenderar att förrycka perspektiven och förvandla Lagerkvist till en statisk figur. Detta blir speciellt besvärande i avsnittet om hans estetik. Vidare röjer avhandlingen osäkerhet i hanteringen av den komparativa metoden. Flera av de illustrativa komparationerna förefaller mig sakna verklig relevans i sammanhanget och beträffande de genetiska – ofta svåra att avgränsa från de illustrativa – kan man invända, att författarinnan visar viss osäkerhet i värderingen av olika influenser och avvägningen av dessa mot Lagerkvists originalitet.

Författarinnans metod i vidare mening kännetecknas av